

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець–Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик дошкільної освіти

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми **РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ
ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР**

Виконав: здобувач вищої освіти
освітньо–професійної
програми Дошкільна освіта
Спеціальності 012 Дошкільна освіта
денної форми здобуття вищої освіти
ПЕТРІВ Олесь Олексійович

Керівник:
ГОРДІЙЧУК Мар'яна Сидорівна
Кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент:
КРИВОШЕЯ Тетяна Михайлівна
Кандидат педагогічних наук, доцент,
Завідувач кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	8
1.1. Психолого–педагогічна характеристика творчої уяви в дошкільному віці.....	8
1.2. Засоби формування творчої уяви в освітньому процесі ЗДО.....	20
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ ЗАСОБАМИ КОМП’ЮТЕРНИХ ІГОР.....	37
2.1. Методика формування творчої уяви дітей старшого дошкільного віку засобами комп’ютерних ігор.....	37
2.2. Стан досліджуваної проблеми в практиці сучасних закладів дошкільної освіти.....	42
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КОМП’ЮТЕРНИХ ІГОР.....	50
3.1. Методика впровадження комп’ютерних ігор для розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.....	50
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Здатність створювати щось нове, незвичне закладається в дитинстві через розвиток вищих психічних функцій, таких як мислення та уява. Уява в широкому розумінні – це будь-який процес, що протікає в образах. Сьогодні вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що уява відіграє величезну роль у будь-якій творчій діяльності. Однак визнання надзвичайної цінності уяви тривалий час не супроводжувалося систематичними зусиллями, спрямованими на її розвиток. Тому розвиток творчої уяви є однією з актуальних проблем сучасного світу. Її необхідно розвивати своєчасно, починаючи з раннього віку.

Дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку уяви. Уява тісно пов'язана з особистістю, її розвитком. Вона збагачує інтереси й життєвий досвід дитини, через стимулювання емоцій сприяє усвідомленню моральних норм – усіх тих складових, що формують особистість. Особистість дитини формується постійно під впливом життєвих обставин. Однак є особлива сфера життя дитини, що забезпечує специфічні можливості для особистісного розвитку – це гра. Гра є провідною діяльністю в дошкільному віці, а основною психічною функцією, яка її забезпечує, є саме уява.

Варто зазначити, що, розглядаючи старший дошкільний вік, не можна оминати питання готовності дитини до школи. Воно тлумачиться як відповідність рівня розвитку дитини вимогам навчальної діяльності. Як засвідчили дослідження українських учених (Л.І. Божович, Т.М. Поніманська, С.Д. Максименко), уява є передумовою ефективного засвоєння нових знань і творчого переосмислення вже набутих.

Використання методів педагогічної діагностики творчої уяви в педагогічній практиці сприяє не лише виявленню рівня її розвитку, а й ефективному засвоєнню нових знань. Педагогічна діагностика творчої уяви є цілеспрямованим процесом її формування, що поєднує елементи дослідження, виховання й навчання. Застосовуючи творчі завдання на

заняттях і поза ними, ми сприяємо не лише загальному розвитку дитини, а й формуємо основу її готовності до шкільного навчання.

Творча уява – це не окремий пізнавальний процес, а основа духовного життя дитини. У сучасному динамічному світі творча уява дозволяє мислити нестандартно, генерувати нові ідеї, бути відкритим до змін. Саме тому розвиток дитини в цьому напрямі є надзвичайно важливим. Існує багато психометричних методик діагностики уяви, які виявляють фактичний рівень її розвитку, однак здебільшого мають констатувальний характер.

Проблема дослідження: попри наявність психометричних методик вимірювання рівня розвитку творчої уяви, педагоги закладів дошкільної освіти відчувають нестачу дієвих методик педагогічної діагностики, що дозволяли б не лише виявляти, а й розвивати уяву дітей за допомогою педагогічних засобів, адекватних віковому рівню розвитку.

Мета дослідження: розробити цикл занять із педагогічної діагностики розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку, який може бути використаний у спеціальних освітніх програмах розвивального спрямування.

Об'єкт дослідження: методи педагогічної діагностики творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: методика організації й проведення педагогічної діагностики розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: спеціально організована педагогічна діагностика дасть змогу виявити рівень творчої уяви дітей старшого дошкільного віку та сприяти її подальшому розвитку кожної дитини.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність поняття «уява»;
- вивчити психолого–педагогічні та методичні аспекти діагностики творчої уяви дітей старшого дошкільного віку;
- розробити цикл занять педагогічної діагностики творчої уяви дітей старшого дошкільного віку;

- на основі вивченого матеріалу провести практичні заняття з педагогічної діагностики творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку;
- проаналізувати результати діагностики та запропонувати рекомендації, що реалізують індивідуальний підхід до розвитку уяви дитини.

Практичне значення дослідження: результати дослідження можуть бути використані педагогами закладів дошкільної освіти та батьками для виявлення рівня розвитку творчої уяви дітей та подальшої її стимуляції.

База дослідження: дослідження проводилось у місті Києві на базі закладу дошкільної освіти компенсуючого типу №321. Місія закладу: корекція, освіта та соціалізація дітей із порушеннями мовлення. Заклад здійснює психолого–педагогічний супровід кожної дитини відповідно до індивідуальної програми розвитку. Навчально–виховний процес реалізується за освітньою програмою М. А. Василюєвої «Програма виховання і навчання дітей у дитячому садку», що охоплює фізичне, розумове, моральне, трудове та естетичне виховання.

У дослідженні брали участь 11 дітей підготовчої групи віком від 6 до 7 років. Діагностика проводилася у звичній обстановці, у денний час.

Методологічну основу дослідження становлять філософські та психолого–педагогічні положення про природу людської індивідуальності; вчення про діалектику морального розвитку особистості, в якому вона виступає суб'єктом і об'єктом виховання; психолого–педагогічні концепції і програмні документи щодо морального виховання підростаючого покоління.

Для розв'язання поставлених мети і завдань застосовувався комплекс теоретичних та емпіричних **методів дослідження:**

- *теоретичні:* вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; вивчення, аналіз і узагальнення педагогічного досвіду, порівняння, систематизація, моделювання змісту, організаційних форм і методів морального виховання; зіставлення та узагальнення отриманих результатів дослідження з метою обґрунтування

сутності досліджуваної якості та визначення оптимальних педагогічних умов формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобом творчої гри;

- *емпіричні*: діагностичні (усне опитування, бесіда, інтерв'ювання) з метою визначення рівня сформованості в старших дошкільників моральних якостей;

- *праксиметричні* (аналіз педагогічного досвіду та результатів діяльності), за допомогою яких упорядковано та систематизовано дослідницькі матеріали.

Теоретичне значення дослідження: науково обґрунтовано методику формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор; розкрито зміст, структурні складники та типологію взаємин хлопчиків і дівчаток старшого дошкільного віку; виявлено вплив творчих ігор на розвиток дружніх взаємин дошкільників та обґрунтовано значення базових форм моральності для дітей цього віку.

Практичне значення здобутих результатів полягає у створенні програми формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор; методичних рекомендацій для батьків і педагогів. Рекомендації містять опис сучасних виховних технологій, що сприяють вихованню дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. Результати дослідження можуть мати широке застосування у дошкільних навчальних закладах.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена послідовною реалізацією теоретичних положень у розв'язанні поставлених завдань, організацією педагогічного експерименту з застосуванням комплексу методів, проведенням ретельного кількісного та якісного аналізу експериментальних даних з використанням методів їх статистичної обробки

База дослідження. У дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку. Загальна кількість – 40. Експериментальна група (ЕГ) – 20 дітей і контрольна група (КГ) – 20 дітей.

Обсяг та структура роботи визначається змістом і сутністю проблеми, метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, шести підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел (60 позицій). Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 60 сторінки, з них основний текст викладено на 52 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1. Психолого-педагогічна характеристика творчої уяви в дошкільному віці

Розвиток творчої уяви є ключовим завданням дошкільної освіти, адже саме в цьому віці формуються основи особистості дитини, її креативність, здатність фантазувати, створювати нове. Уява є психологічною основою майбутньої діяльності в мистецтві, науці, техніці, а також у щоденному житті. У контексті сучасної освітньої парадигми важливо не лише зберегти природну здатність дитини до уяви, а й системно розвивати її через відповідні засоби.

Уява – це здатність виявити реально неіснуючий об’єкт, утримувати його в свідомості та мисленнево оперувати ним. [16]

Маючи багату уяву, людина може «жити» в різні епохи – на відміну від будь-якої іншої живої істоти на планеті. Минуле закарбовується в образах пам’яті, які людина здатна довільно відтворювати зусиллям волі, а майбутнє постає в мріях і фантазіях.

Уява є основою наочно–образного мислення, що дозволяє людині орієнтуватися в ситуаціях і розв’язувати завдання без безпосереднього втручання практичних дій. Вона часто допомагає у тих життєвих випадках, коли практичні дії є неможливими, утрудненими, недоцільними або небажаними.

У дошкільному віці провідною діяльністю є гра, яка найбільш повно задовольняє потреби дитини в емоційному самовираженні, експериментуванні та фантазуванні. Саме сюжетно-рольові ігри формують у дітей здатність до уявного перевтілення, до створення нових образів і ситуацій. Педагог повинен створювати умови для:

- вибору ролей самими дітьми;
- вигадкування нових сюжетів;
- розширення ігрового простору предметами–заступниками.

Приклад: гра «Космічна подорож» може включати вигадкування планет, істот, створення власної мови спілкування – усе це стимулює образну уяву та творче мислення [11].

Уява формується через гру, різні види художньої творчості, сприймання казок, щоденне спілкування дитини з дорослими та однолітками (але аж ніяк не через ранні дидактичні тренажери). Становлення уяви – це набуття досвіду людяності у найширшому значенні цього слова. Перш ніж побачити устрій світу таким, яким він є, дитина має спробувати уявити цей устрій. Уявляючи, дитина вивільняє резервні можливості своєї психіки. Уява – це здатність подивитися на себе та свої можливості з позиції інших людей [17]. І якщо в цей період уяву спеціально не розвивати, у майбутньому настає швидке згасання активності цієї функції.

Уява може мати чотири основні види:

- Активна уява характеризується тим, що за її допомогою людина за власним бажанням, вольовим зусиллям викликає у свідомості відповідні образи.
- Пасивна уява полягає в тому, що образи виникають спонтанно, без участі волі та бажання людини.
- Продуктивна уява відзначається тим, що в її процесі образ дійсності свідомо конструюється людиною, а не просто механічно копіюється чи відтворюється. При цьому дійсність у цьому образі творчо переосмислюється.
- Репродуктивна уява – це створення образу реальності у тому вигляді, в якому вона є, тобто завданням є якнайточніше відтворити дійсність. Хоча в цьому процесі також присутній елемент фантазії, таке уявлення більше схоже на сприйняття або пам'ять, ніж на творчу діяльність.

Окрім цих видів існують також інші форми уяви – сновидіння, галюцинації, мрії та фантазії.

- Сновидіння належать до пасивних і мимовільних форм уяви. Їхня справжня роль у житті людини досі до кінця не з'ясована, але у сновидіннях

знаходять відображення і задоволення багато важливих потреб, які не можуть реалізуватися в реальному житті.

- галюцинації – це фантастичні видіння, які, очевидно, майже не пов'язані з навколишньою реальністю. Зазвичай вони є наслідком певних порушень психіки або функціонування організму й супроводжують хворобливі стани.

- Фантазії (мрії), на відміну від галюцинацій, є цілком нормальним психічним станом, що являє собою уявлення, пов'язане з бажаннями, найчастіше з ідеалізованим майбутнім.

Фантазії й мрії займають у житті людини чималу частину часу, особливо в юності. Для більшості людей мрії – це приємні думки про майбутнє. [12]

Уява характеризується активністю й дійовістю. Напередодні відображення в уяві здійснюється у вигляді яскравих уявлень, образів.

Уява може бути:

- відтворювальною (створення образу предмета за його описом),
- творчою (створення нових образів, що потребують добору матеріалу відповідно до задуму).

Завдяки майстерно створеним уявним образам людина може зосереджувати увагу на необхідних подіях; через образи вона здобуває здатність керувати сприйманням, спогадами, висловлюваннями.

Ще одна функція уяви – це планування та програмування діяльності, складання програм дій, оцінка їхньої доцільності та процесу реалізації.

У старшому дошкільному віці, коли уява переходить у внутрішній план дій, у дитини з'являється ще одна важлива здатність: підпорядковувати свою уяву певному задуму, дотримуватися попередньо наміченого плану. Ця особливість розвитку уяви відіграє виняткову роль, адже саме завдяки їй дитина отримує змогу створювати свої перші завершені творчі роботи.

З появою в старшого дошкільника здатності діяти за заздалегідь продуманим планом, за власним задумом (ця здатність уже формується в грі), дуже важливо допомогти дитині не просто фантазувати, а реалізовувати свої

задуми – створювати, нехай ще прості й невеликі, але самостійні твори: малюнки, аплікації, вигадані історії. Необхідно, щоб дитина навчилася доводити задумане до кінця, не відступати перед невдачею й реалізовувати свої маленькі «творчі плани».

Дитина, з якою проводилася спеціальна робота, є більш вільною у своїй творчості.

Існують певні особливості уяви, що проявляються у літературній творчості, зображувальній діяльності, у грі. Основними з них є вміння відійти від шаблонного, заїждженого рішення, здатність створити новий, оригінальний твір, вигадувати різні варіанти на одну й ту саму тему.

Ці загальні особливості уяви можна розвинути, граючи з дитиною в найрізноманітніші ігри та займаючись із нею. Дорослий повинен усіляко заохочувати творчі прояви дитини, допомагати розвивати її спрямовану, продуктивну уяву. І це особливо важливо саме в дошкільному віці, оскільки саме в цей період життя дитини пронизане фантазією й творчістю [5].

Образотворче мистецтво, ліплення, аплікація – засоби розвитку уяви. Важливо не зводити заняття до копіювання зразків, а дозволяти дітям експериментувати з формою, кольором, змістом.

Методи, що сприяють розвитку уяви:

- «малювання за уявою»;
- «домалюй фігуру»;
- «картина з плями»;
- ліплення вигаданих істот;
- аплікація з неочікуваних матеріалів.

Також доцільно використовувати міжпредметні інтеграції – наприклад, поєднувати малювання з казкою чи музикою.

Художня література є джерелом образів, що формують уяву. Читання казок, обговорення поведінки персонажів, вигадування альтернативних закінчень – усе це збагачує фантазію дитини. Ефективні методи, які доцільно використовувати:

- «Склади власну казку»;
- «Казка навпаки» (зміна поведінки героїв);
- створення колективної казки у групі;
- драматизація з вигаданими деталями.

У роботі з казкою важливо не лише передавати зміст, а й викликати емоційну реакцію дитини, стимулювати до співпереживання та фантазування.

Музичне виховання сприяє розвитку емоційної сфери та творчої уяви. Під впливом музики дитина створює образи, які згодом може втілити в малюнку, танці чи слові за допомогою засобів:

- слухання музичних творів із подальшим малюванням образів;
- музично-ритмічні ігри;
- створення «музичних казок»;
- інтерпретація пісень у жестах або танці.

Сучасні комп'ютерні ігри для дошкільників можуть бути не лише розвагою, а й інструментом для розвитку фантазії. Йдеться про:

- ігри з відкритим сюжетом (sandbox games);
- віртуальні художні майстерні;
- анімаційні ігри для створення персонажів;
- інтерактивні книги.

Важливо, щоб педагог обирав ігри, які стимулюють творчу активність, а не механічне натискання кнопок. Доцільно також обговорювати з дітьми зміст гри, заохочувати вигадувати продовження в реальному житті.

Казкотерапія дозволяє дитині через казку осмислювати свої емоції та проявляти уяву. Методика заснована на створенні власних історій з елементами особистого досвіду.

Асоціативні вправи:

- створення образів із хмар або плям;
- складання історій із випадкових предметів;
- метод «Чарівна скринька» (вигадати, що в ній).

До них належать:

- емоційна підтримка й заохочення;
- створення середовища, яке стимулює фантазію;
- варіативність завдань;
- свобода вибору способів реалізації ідей;
- залучення дітей до колективної творчості.

Педагог повинен виступати не суддею, а партнером у творчості – підтримувати ініціативу, не нав'язувати готові зразки. Ігрова діяльність виступає ключовим видом діяльності у дошкільному віці, що визначає особливості психічного розвитку дитини, зокрема формування уяви – важливого механізму креативного і образного мислення. Уява – це здатність створювати нові образи, ідеї, ситуації на основі реального досвіду, яка формується та проявляється найінтенсивніше саме у грі.

У вітчизняній та зарубіжній психології розроблено ґрунтовні теорії щодо розвитку уяви дитини. Л.С. Виготський підкреслював, що саме гра створює зону найближчого розвитку, в якій уява починає функціонувати як засіб моделювання дійсності, завдяки чому дитина починає мислити абстрактного та творчо [3].

На думку О.М. Леонтьєва, гра є провідною діяльністю дошкільника, через яку розвиваються всі психічні функції, зокрема здатність до внутрішньої трансформації уявлень про реальність. Психологи (Д.Б. Ельконін, О.М. Любарська, Н. Пікон) розглядали гру як простір для реалізації творчого потенціалу дошкільника [6].

Дитина виходить за межі звичного, експериментує з поведінкою, ролями, предметами, створюючи ситуації, яких не існує у реальності. Цей процес і є фундаментом розвитку уяви. У грі дитина вчиться вільно маніпулювати образами, що формує передумови до подальшого розвитку продуктивного мислення.

Вільна гра сприяє формуванню таких компонентів творчої уяви:

- образотворчості (виникнення нових образів);

- варіативності (створення декількох варіантів рішення чи сюжету);
- оригінальності (нестандартність мислення, фантазія);
- емоційного забарвлення образів (емоційна виразність і співпереживання).

В. Козак вказує, що уява у дошкільника розвивається переважно у сюжетно–рольовій грі, де дитина вільно поєднує реальне й вигадане, і через це поступово вчиться моделювати ситуації за допомогою уявних дій [4].

На основі аналізу педагогічної літератури (Г. Беленька, Т. Поніманська, Н. Гавриш) можна виділити такі види ігор, які мають найвищий потенціал для розвитку уяви:

- Сюжетно-рольові ігри – стимулюють вільне фантазування, розвиток ролей, планування та виконання уявних дій;
- Театралізовані ігри – розвивають здатність втілювати образ у дії, емоційно виражати переживання;
- Будівельно-конструктивні ігри – розвивають просторову уяву, навички моделювання;
- Ігри-драматизації – передбачають творчий перетворювальний процес, де дитина стає автором сюжету;
- Фантастичні ігри – створюють нові, уявні світи, базуючись на символічному заміщенні.

Розвиток уяви можливий лише за наявності відповідних педагогічних умов:

1. Насичене предметно-ігрове середовище (куточки для сюжетної гри, театр, ляльки, будівельні матеріали).
2. Підтримка ініціативи дитини – педагог не нав'язує сюжет, а супроводжує гру.
3. Стимулювання уяви запитаннями, проблемними ситуаціями.
4. Використання казок, загадок, вправ на розвиток фантазії (наприклад, вправа «Що буде, якщо...?»).

За О. Савченко, розвиток творчих здібностей у грі передбачає дотримання принципу варіативності та свободи вибору, що створює ситуацію творчості [7].

У практиці ЗДО м. Києва було реалізовано проєкт «Казка в дії», де діти самостійно створювали лялькову виставу. Дошкільники проявили значне зростання в здатності до створення образів, продукування ідей та співпраці у групі.

У польських дитсадках (наприклад, м. Краків) застосовують методи інтегрованих ігор із використанням цифрових засобів (інтерактивних дощок), де діти створюють фантастичних персонажів, малюють сюжетні мапи, записують «казки у малюнках» – це сприяє розвитку візуальної та словесної уяви [9].

Ігрова діяльність є природним середовищем, у якому формується уява в дошкільному віці. Саме у грі діти реалізують свій творчий потенціал, розвивають образне мислення, гнучкість і здатність фантазувати. Завдання педагога – не лише забезпечити належне середовище, а й стимулювати уяву дитини через запитання, прийоми, ситуації вибору.

Сучасна дійсність вимагає від людини не лише володіння знаннями, вміннями та навичками, необхідними для продуктивної діяльності. Цього недостатньо, адже інформаційне суспільство ставить перед людиною складні проблеми, вирішення яких часто залежить від того, наскільки вона здатна мислити творчо, створювати оригінальні образи й приймати нестандартні рішення на їх основі, діючи не за готовим зразком, а вигадуючи нові шляхи.

Як і будь-який інший психічний пізнавальний процес, уява в онтогенезі проходить певні етапи розвитку. Дитяча уява, за словами О.М. Дяченка [9], у своєму розвитку підкоряється тим же законам, що й сприймання, мислення, пам'ять, увага та мовлення. З віком уява поступово переходить від пасивної до активної, від безпосередньої – до опосередкованої. Як зазначає О.М. Дяченко, «основним знаряддям оволодіння способами розвитку творчої

уяви з боку самої дитини є чуттєве пізнання дійсності та оволодіння сенсорними еталонами» [10, с. 6].

Відповідно до періодизації психічного розвитку дитини, запропонованої Л.С. Виготським, одним із центральних психологічних новоутворень дошкільного віку є розвиток творчої уяви. Л.С. Виготський вказує на те, що уява дошкільника відрізняється від уяви дорослої людини. Їй притаманна бідність образів, нечіткість уявлень, схематичність та стереотипність, оскільки основою образів дитячої уяви є перетворення матеріалу, що зберігається в пам'яті. У зв'язку з невеликим життєвим досвідом дитина ще не має достатньої кількості знань, уявлень та образних спогадів, щоб її творча уява була розвинена на високому рівні.

Водночас до переваг дитячої уяви належать її багатство та відсутність меж для фантазії, що зумовлено низьким рівнем критичності дитячого мислення. Це проявляється в тому, що дитина здатна легко створювати те, чого дорослий через свою критичність уявити не може. Як писав Л.С. Виготський, «дитина легко й вільно може об'єднувати різні уявлення в оригінальні й нові для себе образи, при цьому вона цілком некритично ставиться до результатів – образів і їх комбінацій, і часто сама вірить, що вони можуть існувати в реальному житті» [3, с. 25].

Особливості розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку зумовлені їхніми психолого–педагогічними характеристиками. За Е.О. Смирновою, творча уява дітей цього віку має такі риси:

- вона має довільний характер: дитина сама керує процесом створення задуму, планування та реалізації, обирає способи й засоби для втілення своїх ідей у грі, малюванні, ліпленні;
- перетворюється на самостійну діяльність – фантазування;
- поступово переходить у внутрішній план: дитина вже не потребує наочної опори для створення образів;
- дитина опановує методи й прийоми створення оригінальних образів [43, с. 187].

Дослідники під керівництвом Л.А. Венгера дійшли висновку, що основною особливістю уяви старших дошкільників є здатність до заміщення та наочного моделювання. Вони застосовують ці вміння для вирішення проблемних і творчих завдань, використовуючи умовні замітники реальних об'єктів, наочні просторові моделі тощо. Такі моделі можуть виступати планом чи схемою, за якими дитина створює цілісні й оригінальні продукти уяви [43, с. 188].

Психологи виокремлюють три основні етапи розвитку творчої уяви у дітей віком від 2 до 7 років (О.М. Дяченко [9]). Детально зупинимось на віці 5-6 років – старший дошкільний вік. У цей період уява найкраще розвивається в сюжетно-рольовій грі, малюванні, конструюванні. Вона носить відтворювальний характер: дитина дотримується зразків, образ створюється шляхом додавання деталей. Дитина не створює нові образи, а лише трансформує відомі, використовуючи прийоми уяви: уособлення, аглютинацію, комбінацію, заміщення, уподібнення, гіперболізацію тощо.

Рівень творчої уяви в цьому віці дещо знижується через формування критичного мислення й орієнтацію на соціальні норми та зразки. Д.Б. Ельконін [48] відзначає властивість ступінчастого планування: дитина планує поетапно – здійснивши один крок, оцінює результат і лише потім переходить до наступного, що дозволяє їй створювати цілісні сюжети, наприклад, у казках.

Вчені підкреслюють такі риси уяви старших дошкільників: яскравість образів, здатність швидко входити в роль, діяти в уявних обставинах – це особливо помітно у грі та продуктивній діяльності.

Французький психолог Т. Рібо виокремлює чотири форми вияву творчої уяви в цьому віці:

1. перетворення предметів за рахунок виявлення в них інших якостей;
2. оживлення неживих предметів;
3. ігрові перевтілення;

4. поєднання образів в один новий [38].

На думку Рібо, образи, створювані дошкільниками, не існують самостійно – вони завжди пов'язані з діяльністю. Наприклад, граючи певну роль, дитина «оживлює» свій образ у контексті вигаданої ситуації.

Уява в житті 5-6 – річної дитини відіграє значно більшу роль, ніж у дорослого: вона частіше проявляється, дозволяючи дитині легше «відлітати» від дійсності. Як зазначає В.В. Зеньковський [14], саме через гностичну функцію уяви дитина пізнає навколишній світ, заповнюючи прогалини в знаннях, поєднуючи розрізнені враження в цілісну картину світу.

Ще одна особливість – односпрямованість: уява слідує за предметом, створювані образи мають фрагментарний, незавершений характер. Тому завдання дорослого – навчити.

1.2. Засоби формування творчої уяви в освітньому процесі ЗДО

На думку сучасних українських дослідників психіки дитини, зокрема Л. Шелестової, в психічному житті дошкільника надзвичайно важливу роль відіграє уява. Уява в дошкільному віці проявляється настільки яскраво й інтенсивно, що багато психологів розглядали її як вроджену здатність дитини, яка з віком поступово втрачає свою силу. Попри це, проблема розвитку уяви, хоча й викликає стійкий інтерес з боку науковців, досі залишається однією з найменш досліджених і дискусійних у психології.

Загалом, уяву можна визначити як здатність до перекомбінування образів. Сутність уяви полягає в тому, що вона «схоплює» ціле раніше, ніж частини, і на основі окремого натяку вибудовує цілісний образ. Відмінною рисою уяви є своєрідне «відхилення від дійсності», створення нового образу, а не просте відтворення відомих уявлень, що характерне для пам'яті або мисленнєвого плану дій.

Як зазначав Л. С. Виготський, суттєвий поштовх у розвитку уяви відбувається завдяки опануванню мовлення. Спостереження свідчать, що затримки у мовленнєвому розвитку завжди спричиняють недорозвинення уяви в дитини. Мова звільняє дитину від безпосередніх вражень, сприяє формуванню та закріпленню уявлень про предмет. Саме мовлення дає дитині змогу уявити те чи інше явище, яке вона ніколи не бачила, мислити про нього та розумово його змінювати. Дитина здатна словами виражати те, що не відповідає її реальному сприйманню, а отже, отримує змогу вільно оперувати в царині словесно створених образів. Таким чином, уява стає можливою завдяки мовленню й розвивається разом із ним. Відповідно, вона є не вродженою, а результатом загального психічного, передусім мовленнєвого розвитку дитини.

Складним є й питання щодо «багатства» дитячої уяви. Побутує думка, що уява дитини набагато багатша, ніж уява дорослого. Справді, діти фантазують із найрізноманітніших приводів: вигадують історії, створюють

фантастичні сюжети, наділяють неживі об'єкти людськими почуттями, розмовляють із речами тощо. Водночас усі елементи, що входять до складу дитячих фантазій, так чи інакше запозичені з особистого досвіду: зі слуханих казок, розповідей дорослих, уривків розмов або переглянутих фільмів.

Нове поєднання і перекомбінування знайомих образів, перенесення властивостей і подій із одного персонажа на іншого формують фантастичну картину, далеку від реальності. Наприклад, один хлопчик із захопленням розповідав про крихітну земну кулю, яка вміщається у нього в кишені, де все живе і все «по-справжньому»; інший планував збудувати пісочний будиночок до самого неба, щоб потім дістатися до зірки. Але всі ці фантазії побудовані на основі вже набутих знань і вражень. Через обмежений життєвий досвід дитини, обсяг уявлень про світ є значно меншим, ніж у дорослого, тому й уява дитини не є багатшою, а часто – навпаки – біднішою.

Проте уява відіграє в житті дитини значно більшу роль, ніж у дорослого. Вона виявляється частіше, і «відрив» від дійсності здійснюється значно легше. Головне – діти щиро вірять у вигадане. Уявний і реальний світи у них не розмежовані чітко, як у дорослих. Емоції, викликані уявними подіями, для них абсолютно реальні й часом набагато інтенсивніші, ніж у дорослих.

Те, що відбувається в уявному просторі, викликає в дитини найсильніші емоції: уявний персонаж може стати реальною загрозою або, навпаки, порятунком. Відомо, що дорослі свідомо вводять у світ дитини вигаданих персонажів: Бабу Ягу, добрих фей, фантастичних тварин – для виховних цілей. Численні дитячі страхи часто пов'язані саме з силою та живою природою уяви.

Підвищена емоційність – одна з ключових особливостей уяви дошкільника. Вигадані образи набувають особистісної значущості та починають жити в його свідомості як абсолютно реальні. Першою формою вияву уяви є спільна гра з дорослими, яка включає дитину в уявну ситуацію. Найяскравіше уява проявляється в сюжетно-рольовій грі (коли дитина

наділяє предмети уявними функціями, приміряє ролі казкових або реальних героїв) та в творчій діяльності (малювання, ліплення, словесна творчість).

У дошкільному віці уява завжди спирається на реальні предмети або дії. У старшому дошкільному віці дитина здатна уявляти у внутрішньому плані – плані уявлень. Дитяча уява з моменту свого формування виконує дві основні функції: пізнавальну та афективну. Пізнавальна функція пов'язана з активним розвитком сюжетної гри, малювання, конструювання. Проте вона часто має відтворювальний характер – дитина діє за зразком, повторює знайомі сюжети, використовує шаблонні образи.

Афективна уява, як і раніше, спрямована на подолання психотравматичних переживань шляхом багаторазового їх відтворення в грі, малюванні, інших видах творчої діяльності. У разі тривалого конфлікту з реальністю дитина може вдатися до заміної уяви. Обидві функції мають свої лінії розвитку протягом дошкільного періоду.

Отже, провідною діяльністю в дошкільному віці є гра. Старший дошкільний вік (6-7 років) – сенситивний період для розвитку уяви. У цьому віці дитина вже опановує базові моделі поведінки та діяльності й отримує свободу у використанні цих моделей.

Внутрішній зв'язок творчості з уявою підкреслюють багато сучасних українських і зарубіжних психологів. Так, видатний педагог і психолог ХХ століття зазначав: «Усе без винятку, що нас оточує, що створене людськими руками, є продуктом людської уяви й творчості, заснованої на цій уяві». І далі: «У повсякденному житті творчість є необхідною умовою існування, і все, що виходить за межі рутини, все, що має хоча б краплю новизни, своїм походженням зобов'язане творчому процесу людини».

Творча уява – це процес створення нових образів без опори на готовий опис або умовне зображення, це – самостійне створення нових ментальних конструкцій. Практично вся людська культура є результатом творчої уяви. У процесі творчого комбінування образів пам'ять поступається місцем емоційно забарвленому мисленню. Образи творчої уяви формуються за

допомогою різних прийомів і методів. Перетворення матеріалу в уяві підпорядковується певним законам, що відображають її особливості. Для уяви характерні специфічні процеси, що передбачають елементи наочності. Основними способами створення образів є:

1. Аглотинація – «склеювання» різнорідних, у повсякденному житті несумісних частин. Класичний приклад – образ людини-звіра чи людини-птаха у казках.

2. Гіперболізація – перебільшення або, навпаки, зменшення розмірів предмета або його частин. Наприклад: Карлик Ніс, Гулівер, Хлопчик-мізинчик.

3. Схематизація – злиття окремих уявлень із розгортанням основних спільних рис та згладжуванням відмінностей. Це будь-яке спрощене графічне зображення.

4. Типізація – виділення характерних рис, що повторюються в однорідних фактах, і втілення їх у конкретному образі (наприклад, узагальнені образи робітника, лікаря тощо).

5. Акцентування – підкреслення окремих деталей чи ознак, надання їм особливого значення (наприклад, шарж, карикатура).

Основою створення будь-яких образів є синтез та аналогія. Аналогії можуть бути близькими (як, наприклад, подібність літака до птаха) або віддаленими (космічний корабель – як морське судно). Синтез – це специфічне узагальнення, що веде до формування складного, цілісного образу.

Усі зазначені способи створення образів, попри абстрактну природу, реалізуються у формі чуттєвого переживання. Основа всіх перетворень уяви – предметно-практична діяльність, яка є джерелом і середовищем формування образного мислення.

Дошкільне дитинство та перші роки навчання в школі, коли провідною діяльністю дитини залишається гра, характеризуються інтенсивним розвитком уяви. Зв'язок гри з уявою докладно досліджений і має важливе

наукове й практичне значення. У педагогічній думці зазначається: «Дитяча гра – не просто спогад про пережите, а творча переробка вражень, їх комбінація та побудова на цій основі нової дійсності, яка відповідає прагненням дитини. Аналогічно і схильність дитини до вигадування – така ж форма вияву уяви, як і гра».

Необхідним елементом гри є уявна ситуація, яка вводиться за допомогою слів «ніби» і є формою вільного перетворення наявного досвіду. Образ фантазії тут виступає програмою ігрової діяльності: уявивши себе космонавтом, дитина будує відповідну поведінку – прощається з «рідними», зображає політ, керування ракетою тощо. Рольові ігри не лише стимулюють розвиток уяви, а й сприяють засвоєнню соціальних якостей – сміливості, рішучості, організованості, кмітливості. Спостерігаючи й порівнюючи свою поведінку з поведінкою інших у вигаданій ситуації, дитина навчається оцінювати й аналізувати.

Уява, маючи ключове значення для організації діяльності, формується саме в діяльності – й згасає за її відсутності. У процесі дошкільного розвитку уява перетворюється з функції, що потребує зовнішньої опори (іграшок, предметів), на самостійну внутрішню діяльність, яка дає змогу створювати елементарні художні тексти (казки, історії, вірші) та образи (малюнки).

Розвиток уяви нерозривно пов'язаний з мовленнєвим розвитком. Завдяки мові дитина може уявляти предмети, яких ніколи не бачила. Затримки у мовленнєвому розвитку, як свідчать численні дослідження, обмежують розвиток уяви. Через мовлення дитина здобуває змогу вийти за межі безпосереднього досвіду, позначати словами навіть ті явища, які не мають реального відповідника в її досвіді. Це надає великої свободи в оперуванні уявленнями.

Основа уяви – це сприймання, яке є джерелом образів. Далі відбувається обробка цього матеріалу: комбінування й перекомбінування. Складові процесу – дисоціації (аналіз) та асоціації (синтез) вражень. Однак процес на цьому не зупиняється. Завершенням циклу творчої уяви є її матеріалізація –

втілення в реальні форми, образи, речі. Коли фантазія втілюється в зовнішньому образі, вона починає існувати як частина реального світу, змінюючи його.

Таким чином, повний цикл творчої уяви включає три етапи:

1. Отримання вражень із реальності.
2. Їхнє внутрішнє перетворення й створення нових образів.
3. Втілення цих образів у матеріальну дійсність, що, у свою чергу,

починає впливати на оточення.

На думку Л.С. Шелестової, існують такі умови формування творчої уяви у дітей:

– виховання творчості в дітей є нерозривно пов'язане з підготовкою дорослих, здатних до творчого керівництва;

– навчання творчості можливе лише у спільній діяльності дитини й дорослого, де кожен виступає рівноправним учасником. Роль дорослого – демонструвати різноманітні творчі способи діяльності, які вимагають від дитини самостійних рішень [23].

Виходячи з цього положення, можна зробити висновок, що ключову роль у розвитку творчої уяви дитини відіграють батьки, які повинні постійно взаємодіяти з дитиною, не втрачаючи часу. Водночас особливо важливою є діяльність закладів дошкільної освіти. Саме від професійної підготовки педагогів, від змісту освітніх програм та їхньої привабливості для дітей залежить рівень розвитку творчих здібностей кожної дитини.

Сьогодні питання дитячої творчості розглядається як надзвичайно цінний педагогічний ресурс. Як зазначав Л.С. Виготський, «дитяча творчість навчає дитину оволодівати системою власних переживань, долати їх і підносити психіку на вищий рівень». Відтак вона безпосередньо впливає на розвиток творчої уяви.

Згідно з позицією Н.В. Гавриш та К.Л. Крутій, саме специфічні види дитячої діяльності (гра, малювання, аплікація, ліплення, конструювання) найповніше сприяють розвиткові уяви та інших творчих якостей.

За концепцією Т.Ф. Романів, центральною складовою педагогічного впливу є розвиток здатності дитини виділяти й за допомогою спеціальних засобів втілювати у матеріальному вигляді властивості майбутнього творчого продукту. Цьому передують розв'язання конкретних творчо-художніх завдань.

У межах цієї концепції виокремлюють такі критерії:

1. Творчий характер цілісного образу – наявність змістовного зв'язку між елементами, що становить об'єкт пошуку для дитини.
2. Цілісність не має пригнічувати частини, кожна з яких повинна бути повноцінним носієм цілісних якостей.
3. Естетичні критерії оцінювання художньої діяльності дитини збігаються з показниками розвитку її творчої уяви.
4. Долучення дошкільників до світу мистецтва має передбачати не лише аналіз художніх особливостей творів, а й створення умов для експериментування з образами.

Вплив художньо-продуктивної діяльності на розвиток творчої уяви визнається як традиційний і системно вивчений у педагогічній науці. У працях таких українських науковців, як А.М. Богуш, І.О. Воробей, Л.В. Кондратова, висвітлено потенціал малювання, аплікації, ліплення на різних етапах дошкільного віку.

Ці умови також враховані в освітніх програмах різного спрямування:

- загальнорозвивальних («Дитина», «Українське дошкілля», «Соняшник»);
- естетичних («Світ дитинства», «Мистецька скарбничка», «Кольоровий світ»).

Дошкільний вік – це той період, коли образотворча діяльність стає одним з найулюбленіших занять дітей. Занурюючи дитину у світ мистецтва, ми непомітно розвиваємо її уяву та творчі здібності. Водночас важливо бути уважним до проявів дитячої фантазії. Часто оцінюючи уяву дитини лише за фантастичними сюжетами в малюнках чи розповідях, дорослі помилково звужують її значення.

Діти, як правило, не можуть розповісти про свій малюнок до початку роботи – вони озвучують те, що вже намалювали. Але це не означає, що наступним буде той самий сюжет. У процесі зображення дитина коментує дії й потім розповідає про вже створене. Причому кожна нова розповідь про один і той самий малюнок може доповнюватися новими деталями. У таких розповідях і виявляються зв'язки між героями й предметами, які в самому малюнку не завжди очевидні. Тобто задум з'являється не перед, а після створення роботи.

У методичних напрацюваннях Т.І. Зінкевич-Євстигнєєвої та О.Є. Копич вказано на доцільність використання елементів ТРВЗ (теорії розв'язання винахідницьких завдань) у заняттях з образотворчої діяльності. Такі заняття організовуються в єдності з музичним вихованням, розвитком мовлення, пізнанням світу.

Основний принцип – від простого до складного, але із дотриманням певних умов:

- дитина має вільно обирати матеріали, що мають бути у відкритому доступі;
- дитина повинна мати можливість самостійно обрати основу для зображення;
- необхідно навчити різним технікам зображення, застосовуючи їх окремо й у комбінаціях.

Більшість сучасних освітніх програм орієнтовані на розвиток творчих здібностей дитини. Вони визначають конкретні напрями, серед яких і розвиток творчої уяви. Короткий аналіз змісту програм дозволяє виокремити ті, що спрямовані на розвиток уяви в дошкільному віці.

Образотворча діяльність – це специфічна дитяча активність, що спрямована на розвиток уяви засобами мистецтва. Саме тому вона розглядається як змістова основа та важлива умова становлення творчої особистості в дошкільному віці.

Головною метою впливу педагога на розвиток ігрової діяльності дітей у дошкільному віці є збереження і розвиток самостійності дітей. Лише за такої умови творча гра справляє позитивний вплив на усвідомлення досвіду взаємодії та соціалізації дітей старшого дошкільного віку.

Метою дослідно-пошукової роботи є підвищення рівня розвитку творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Визначити початковий рівень розвитку творчої уяви у дітей старшої групи закладу дошкільної освіти.
2. Розробити та провести цикл занять, спрямованих на розвиток творчої уяви у дітей у процесі вільної діяльності.
3. Відстежити динаміку розвитку творчої уяви: здійснити порівняльний аналіз результатів констатувального та підсумкового етапів роботи, зробити відповідні висновки.

У дослідно-пошуковій роботі для діагностики використовувалася індивідуальна форма роботи з дітьми, оскільки така організація педагогічного процесу забезпечує найбільш достовірні результати.

Дослідження здійснювалося на базі старшої групи ЗДО (назву та місце розташування закладу замінити відповідно до українського контексту). У дослідженні взяли участь 20 дітей віком 5-6 років.

На констатувальному етапі дослідження була поставлена мета – з'ясувати початковий рівень розвитку творчої уяви в дітей старшої групи.

Реалізація цієї мети передбачала виконання таких завдань:

- добір відповідних діагностичних методик;
- розробка діагностичних завдань і проведення їх з дітьми;
- організація цілеспрямованого педагогічного спостереження;
- аналіз отриманих даних;
- кількісна та якісна обробка результатів.

Показниками розвитку творчої уяви в образотворчій діяльності виступали:

1. Захопленість творчим процесом та його результатами – позитивне емоційне ставлення, старанність у розробці задуму, кількість і деталізація елементів в образі.

2. Швидкість – здатність генерувати велику кількість ідей, представлених у вигляді малюнків.

3. Гнучкість – уміння переключатися з однієї проблеми на іншу, адаптуватися до нових умов і адекватно на них реагувати.

4. Оригінальність – рідкісність, новизна, нестандартність ідеї, її відмінність від звичних або шаблонних варіантів.

Методика «Домалюй фігуру» (адаптовано за Е.П. Торренсом) дозволила дослідити гнучкість і біглисть мислення. Для діагностики кожній дитині пропонувався аркуш формату А4 із двома рядами однакових кіл (по 8 кіл у кожному ряду). Завдання полягало в тому, щоб, використовуючи ці фігури, створити якомога більше різних зображень. Дозволялося домальовувати будь-які деталі та об'єднувати фігури в одну композицію. Час виконання – 20 хвилин.

Оцінювання за критеріями (кількість створених зображень):

1. – високий рівень – 5 балів
 - середній рівень – 3-4 бали
 - низький рівень – 1-2 бали
2. Швидкість (кількість використаних тематичних категорій: природа, побутові речі, техніка, спорт, прикраси, людина, простір тощо):
 - високий рівень – 5 балів
 - середній рівень – 3-4 бали
 - низький рівень – 1-2 бали

Методика «Домалювання фігур» також використовувалась для оцінювання оригінальності.

Завдання – визначити здатність дитини створювати оригінальні образи. Для цього застосовували 10 карток (половина аркуша формату А5), на кожній з яких зображена невизначена фігура (приблизно 1×2 см). Дитина

повинна була перетворити цю фігуру на якийсь предмет або образ, домалювавши його за власним задумом. Матеріали: набір кольорових олівців.

Після завершення кожного зображення дитину запитували: «Що це? Як називається твоя картинка?» – відповідь записувалася. Якщо дитина не розуміла завдання, дорослий демонстрував приклад (перетворював квадрат на будинок тощо). Подальші завдання виконувалися без допомоги.

Оцінювання за критерієм «оригінальність» здійснювалося через розрахунок коефіцієнта оригінальності (КО) – кількість неповторюваних зображень. Повторенням вважалося перетворення фігури на той самий об'єкт (як у конкретної дитини, так і серед інших учасників дослідження). КО дорівнював числу унікальних образів.

Діти мислять категоріями авторитету і вважають, що закони моралі непорушні, що вони абсолютні, не мають виключень і їх не можна змінювати. Дитина без заперечень підкорюється дорослому, навіть якщо його розпорядження розходяться із загальноприйнятими моральними нормами (на противагу старшим дітям, які вважають, що іноді можна зневажити думку дорослого та вчинити відповідно до інших норм моралі). Старші дошкільники знають, що говорити неправду ніколи не можна, молодші школярі вважають, що в деяких випадках це допустимо. В іграх діти дотримуються тільки одного істинного правила гри. Про вчинки людей вони судять тільки за їхніми результатами. Якщо результат вчинку є негативним, поганий, незалежно від того, зроблений він випадково чи навмисно, з поганих чи хороших міркувань [7].

У сучасному суспільстві актуалізується необхідність формування творчої активної особистості, здатної ефективно та нестандартно розв'язувати нові життєві проблеми та ситуації. У зв'язку з цим перед закладами дошкільної освіти постає важливе завдання – розвиток творчого потенціалу підростаючого покоління, що, своєю чергою, вимагає вдосконалення

освітнього процесу з урахуванням психологічних закономірностей функціонування пізнавальних процесів.

Розвиток уяви є невіддільним компонентом будь-якої форми творчої діяльності дитини, її поведінки загалом. Уява привертала увагу психологів, проте її роль частіше розглядалася в контексті окремих видів діяльності. Її природа й особливості як самостійного пізнавального психічного процесу залишались малодослідженими. Українські та зарубіжні вчені (зокрема П. Блонський, С. Рубінштейн, Л. Виготський, Б. Ананьєв) вважають, що уява є самостійним психічним процесом [1].

Уява, що має виняткове значення для здійснення та організації діяльності, формується в різних видах активності й поступово згасає, коли дитина перестає діяти. Упродовж дошкільного віку відбувається перетворення уяви з діяльності, що потребує зовнішньої опори (іграшки, предмети), у внутрішню діяльність, яка дає змогу реалізовувати елементарну словесну (створення казок, оповідань, віршів) і художню (малюнки, аплікації) творчість [загальна психологія].

Уява – це процес перетворення уявлень, що відображають реальну дійсність, і створення на цій основі нових образів [4]. Це особлива форма психічної діяльності, яка займає проміжне положення між сприйманням, мисленням і пам'яттю. Її специфіка полягає в тому, що уява, ймовірно, притаманна лише людині й тісно пов'язана з діяльністю організму, залишаючись при цьому найбільш «психічною» з усіх психічних функцій [3].

Найінтенсивніше розвиток уяви відбувається у віці від 5 до 15 років. Якщо в цей період її спеціально не розвивати, функція уяви швидко слабшає. Разом зі зниженням здатності фантазувати збіднюється особистість, зменшуються можливості творчого мислення, згасає інтерес до мистецтва й творчої діяльності.

Для ефективного розвитку творчої уяви у дітей необхідно спеціально організовувати творчу образотворчу діяльність. Заклади дошкільної освіти забезпечують безперервний розвиток дитини, зокрема й уяви, через ручну

працю, макетування, малювання, театральну та музичну діяльність, мовленнєвий розвиток, ознайомлення з математикою. На заняттях з образотворчості використовуються як традиційні, так і нетрадиційні техніки, однак основними інструментами залишаються фарби, олівці, крейда, фломастери.

Сучасне суспільство вимагає впровадження інноваційних технологій у розвиток дитини. Інноваційні технології – це система методів, способів навчання та виховання, спрямованих на досягнення позитивного результату через динамічні зміни у особистісному розвитку дитини в сучасних соціокультурних умовах [2].

На сьогодні особливо популярними є 3D-принтери та 3D-ручки. Малювання – один із найефективніших способів розвитку творчих і креативних здібностей. Якщо традиційні інструменти частково задовольняють цю потребу, то 3D-ручка дозволяє дитині малювати не лише на площині, а й у просторі. Вона сприяє розвитку абстрактного мислення, уяви, мовлення. Так дитина здобуває практичний досвід розуміння різниці між площинними та об'ємними формами. Це корисно і для малюків, які тільки знайомляться з поняттям простору, і для школярів – у межах геометричного моделювання.

Використання 3D-ручки подібне до моделювання як реальних, так і вигаданих об'єктів. У процесі діяльності дитина опановує навички просторового мислення, вчиться встановлювати взаємозв'язки між предметами, зображеними у просторі, та здійснювати їх трансформації шляхом надбудови, дорисовування, комбінування згідно із власним задумом. Така діяльність стимулює креативність і дозволяє створювати оригінальні конструкції й зображення [5].

Малювання 3D-ручкою має велике значення для розвитку уяви, фантазії, художнього смаку, охайності, вміння економно використовувати матеріали, планувати послідовність дій, досягати бажаного результату, підтримувати порядок на робочому місці [1].

Слід пам'ятати, що уява дошкільника розвивається у діяльності: в іграх, у малюванні, на заняттях з мовлення. Тому правильна організація цих видів діяльності та педагогічне керівництво мають вирішальне значення для розвитку уяви.

Отже, 3D-ручка може стати чудовою іграшкою й помічником для будь-якої дитини. Малюк зможе використовувати готові трафарети або вигадувати власні об'ємні форми. Це пристрій сприятиме розвитку просторової уяви та творчого потенціалу.

Таким чином, ураховуючи важливість і значущість уяви для дитини, необхідно всіляко підтримувати її розвиток, одночасно використовуючи її для оптимізації навчальної діяльності. Формування уяви в ранньому віці відбувається як трансформація вродженої активності дитини в перетворювальну. Визначальним чинником цього процесу є потреба в нових враженнях і спілкуванні з дорослими, які відкривають дитині способи їх отримання. Виховуючи дитячу уяву, важливо домогтися, щоб вона була пов'язана з реальним життям і відображала дійсність у творчій формі.

Гра – це передусім зустріч, діалог дитини із загальнолюською культурою. У цьому діалозі й сам малюк постає, формується як суб'єкт культури, як особистість – носій особливого вікового та індивідуального способу світосприйняття та діяльності.

«Я буду нібито продавець, а ти приходиш до магазину...». Спостерігаючи цей добре знайомий нам початок гри дошкільнят, ми не дуже замислюємося над його значенням. Але саме ці звичайнісінькі, на перший погляд, слова, як порух чарівної палички, створюють новий простір, де люди й речі є водночас реальними та уявними, де все можливе і все може змінювати своє значення. Справді, взявши на себе певну роль, дитина переживає і діє, від іншої особи. Та водночас відчуває умовність ситуації («нібито продавець»).

Тобто в ігровому просторі дитина починає відсторонюватися від власного бачення світу, усвідомлювати (рефлектувати) своє світосприйняття

як ціле. При цьому вона постійно співвідносить з ігровою роллю всі свої індивідуальні риси, здібності та прагнення.

Ігри називають творчими тому, що діти самі визначають мету, зміст і правила гри, відображаючи здебільшого навколишнє життя, діяльність та відносини людей.

У сучасному світі наші діти живуть у добу активної комп'ютеризації та розвитку робототехніки. Усі ці технічні досягнення щодня оточують нас у повсякденному житті, і діти з раннього віку знайомляться з різноманітними рухомими іграшками, з цікавістю спостерігають за їхньою роботою, а згодом і за будовою технічних виробів. У свою чергу, реалізація сучасних державних стандартів дошкільної освіти надає педагогам можливість організувати розвивальне середовище, використовуючи різні форми взаємодії з дошкільниками.

Застосовуючи у своїй діяльності різноманітні конструктори, педагог одночасно вирішує навчальні та виховні завдання, а також має можливість урізноманітнити предметно–розвивальне середовище групи. Граючись із конструкторами, дитина пізнає і досліджує навколишній світ через гру. Наявність у груповому просторі різних конструктивних матеріалів спрямована на інноваційне створення активного та розвивального середовища.

У своїй практиці ми використовуємо багато різних конструкторів — від традиційного дерев'яного до сучасних наборів нового покоління. Окрему увагу хочеться звернути на конструктор для 3D-моделювання ТІКО (Трансформований Ігровий Конструктор для Освіти). Цей конструктор, як і багато інших, дозволяє дітям відчувати себе справжніми маленькими винахідниками.

Конструктор ТІКО має низку особливостей: він складається з яскравих, досить великих пластикових деталей, кожна з яких має кілька сферичних з'єднань, що забезпечують рухомість елементів і дозволяють легко трансформувати конструкції з площинних у об'ємні (рис. 1). У наборах ТІКО

використовуються елементи правильної геометричної форми, що робить його зручним дидактичним матеріалом під час занять. Насичені кольори приваблюють дітей і стимулюють бажання використовувати конструктор у самостійній діяльності.

Застосування конструктора ТІКО охоплює як педагогічні, так і психологічні аспекти. Як чудовий сенсорний матеріал, він допомагає педагогу наочно пояснити дитині такі просторові поняття, як площинні та об'ємні фігури. У дітей активізуються мисленнєві процеси, і завдяки експериментам, спробам і помилкам вони самостійно знаходять рішення для реалізації своїх ідей та починають будувати цікаві конструкції. У процесі роботи з конструктором задіюються обидві руки дитини, що, у свою чергу, сприяє активізації обох півкуль головного мозку.

Таким чином, можна говорити про інтеграцію освітніх галузей при використанні конструктора ТІКО, що є ще однією його перевагою. Із його допомогою можна створювати велику кількість конструкцій різної тематики та складності – від доріжки для Колобка до космічної ракети. Це відкриває широкі можливості для застосування конструктора в дитячому садку.

У колективній освітній діяльності ТІКО використовується на заняттях як наочний, демонстраційний або роздавальний матеріал. Його застосування в індивідуальній роботі сприяє розвитку дрібної моторики та закріпленню просторових понять у дітей. Часто діти використовують конструктор у самостійній діяльності – із задоволенням будують прості й складні конструкції, розвиваючи при цьому уяву і Завдяки своїй універсальності конструктор ТІКО є не лише розвивальним матеріалом, а й чудовим інструментом для закріплення лексичних тем. Використовуючи тактильні й зорові аналізатори, діти краще запам'ятовують нові слова, орієнтуючись на створені конструкції, складають розповіді за темою. Педагог, застосовуючи конструктор, може вигадати багато дидактичних вправ для індивідуальної роботи. Наприклад, закріплюючи тему «Дикі та свійські тварини», можна грати в ігри «Вгадай, хто це?», «Чого не вистачає?», «Зайвий четвертий», а

також діти можуть моделювати площинні або об'ємні фігурки тварин, будувати для них будиночки, вигадувати казки й обігрувати їх.

Уся робота з конструктором подається дітям як захоплива гра. Гра є одночасно і початком конструювання, і його логічним продовженням. Створені споруди з задоволенням використовуються дітьми протягом усього дня в сюжетно–рольових і театралізованих іграх.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР.

2.1. Методика формування творчої уяви дітей старшого дошкільного віку засобами комп'ютерних ігор.

На сьогодні перед системою освіти стоять глобальні завдання, пов'язані з формуванням сучасного суспільства і держави загалом. Їх сутність полягає в тому, щоб навчити здобувати знання, розвивати особистість дитини на основі формування універсальних освітніх дій, за допомогою яких, спираючись на набуті знання, діти самостійно виявляють і усвідомлюють навчальну проблему.

Формуванню передумов універсальних навчальних дій сприяє експериментальна діяльність, яка є однією з провідних у дошкільному віці. Це спонукало нас до висновку, що необхідно шукати й упроваджувати більш ефективні засоби навчання і виховання, які сприятимуть розвитку пізнавальних здібностей дітей. Вихід із цієї ситуації ми знайшли в організації кабінету дослідно-експериментальної діяльності.

Експериментальна діяльність є однією з провідних у старшому дошкільному віці. Особливу увагу при цьому слід приділити системно-діяльнісному підходу у навчанні та вихованні. Основний результат застосування системно-діяльнісного підходу – це розвиток особистості дитини на основі універсальних навчальних дій, передумови яких формуються ще в дошкільному віці.

У процесі практичної експериментальної діяльності в дітей формується орієнтовна основа дії, тобто система уявлень про мету, план і засоби здійснення майбутньої дії. Термін введено у концепції поетапного формування розумових дій. Зміст орієнтовної основи дії значною мірою визначає якість виконання самої дії. В кожному конкретному випадку орієнтовна основа дії складається суб'єктом самостійно з використанням загальних схем, які він обирає. Дія, сформована на основі орієнтації третього типу, відзначається не лише швидкістю та безпомилковістю виконання, а й

високою стійкістю, здатністю до переносу в інші ситуації. Найвища ефективність досягається за умов узагальненої орієнтації, що вибудовується під керівництвом педагога.

Орієнтовна основа дії – це необхідний компонент будь-якої діяльності. Кожна наша дія буде успішною лише тоді, коли ми враховуємо умови, що визначають її результативність.

Для того щоб експериментальна діяльність у старшому дошкільному віці була ефективною і сприяла формуванню передумов УНД, нами розроблено систему схема-алгоритмів орієнтовної основи дій для педагогів та старших дошкільників.

Система включає три основні компоненти:

- універсальна схема-алгоритм для педагога;
- універсальна схема–алгоритм для дітей трьох рівнів складності;
- індивідуальний щоденник спостережень.

Одним із компонентів системи є універсальна схема–алгоритм для дітей трьох рівнів складності. Ця схема – це алгоритм дій, спрямованих на вивчення об'єкта спостереження та його властивостей. Вона дає змогу дитині самостійно обирати матеріали та обладнання, визначати спосіб впливу, порівнювати результат із початковим станом об'єкта. За цією схемою можна досліджувати не лише предмети навколишнього світу (пісок, вода, сніг), а й складні явища природи, такі як туман, веселка або тінь.

На початковому етапі роботи зі схемами–алгоритмами діти знайомляться з умовними позначеннями. Вони єдині для всіх схем-алгоритмів, розроблених нами:

- предмет, об'єкт або явище, яке дитина планує дослідити;
- добір необхідних матеріалів та обладнання для вивчення постійних ознак (колір, маса, розмір тощо);
- вибір способів впливу та їх реалізація;
- символ для нагадування про необхідність провести порівняльний аналіз.

Ці два етапи діяльності є зовнішньомовленнєвими, тобто супроводжуються проговорюванням дитиною власних дій.

Останній символ пропонує дитині зафіксувати отримані результати та враження у щоденнику спостережень, що вже є внутрішньомовленнєвим етапом.

- на першому рівні дитина отримує повну схему–алгоритм проведення експерименту;
- на другому рівні використовується часткова схема;
- третій рівень передбачає проведення експерименту за універсальною схемою.

Наприклад, під час вивчення явища тіні, яке є складним для сприймання, дитина може скористатися схемою першого або другого рівня. За її допомогою вона дізнається, що тінь з'являється лише за наявності джерела світла, змінює своє положення залежно від напрямку світла, а її довжина залежить від висоти джерела.

Третій компонент системи – індивідуальний щоденник спостережень, у який діти записують отримані результати й враження, а також планують подальші дії (проєкт, лепбук, екскурсія тощо).

Щоденник є ефективним інструментом фіксації знань і емоцій від реалізованої діяльності. Він формує звичку до системного аналізу не лише під час досліджень, а й у повсякденному житті. Щоденник розглядається як важливий засіб рефлексії: емоційна пам'ять, інструмент самоспостереження, тренажер для пам'яті та поштовх до нових звершень.

Завдяки впровадженню системи схем–алгоритмів процес експериментування стає більш динамічним, планомірним і особистісно значущим для кожної дитини.

Ціль педагога – створення ситуації успіху для кожного вихованця.

Ми пропонуємо вам провести експеримент із використанням нашої системи схем–алгоритмів для дітей. Запрошуємо охочих (3 особи). Кожен учасник обирає «всліпу» схему–алгоритм, а також об'єкт або предмет

дослідження. Тема експериментальної діяльності: «Визначити умови, за яких обраний об'єкт тоне або не тоне». Вам надається все необхідне обладнання. Спираючись на схеми–алгоритми, розпочинайте свою діяльність.

Схема–алгоритм для вивчення властивостей речовин:

Розділ: Речовини

Мотиваційний момент: Знаючи фізичні властивості речовини, людина може ефективно застосовувати її у власній діяльності.

Орієнтовна основа дії:

- розглянути;
- доторкнутися руками;
- понюхати;
- визначити форму.

Матеріальний етап:

- провести вимірювання за допомогою приладів;
- здійснити вплив іншими речовинами або факторами.

Зовнішньо – мовленнєвий етап:

- порівняти отриманий результат із початковим станом речовини.

Внутрішньо– мовленнєвий етап:

- занести результати та враження у щоденник спостережень;
- визначити подальший план дій (проект, лепбук, екскурсія тощо).

Програми констатувального етапу передбачала:

- визначення критеріїв та рівнів сформованості моральної свідомості у дошкільників;
- вивчення особливостей емоційно–мотиваційної сфери дітей і прояв ними моральних почуттів на емоційному рівні;
- діагностування когнітивного компоненту, тобто знань дітьми моральних норм та правил, цінностей суспільства, виявлення внутрішніх мотивів;
- дослідження розвитку оцінних суджень дошкільників як передумови формування моральної свідомості.

Експериментальне дослідження проводилось на базі ЗДО 20 м. Київ. У дослідженні брали участь діти старшого дошкільного віку. Загальна кількість – 30. Експериментальна група (ЕГ) – 10 дітей і контрольна група (КГ) – 20 дітей.

Для виявлення високого, середнього та низького рівнів нами були розроблені *критерії*, при розробці яких ми керувалися визначенням поняття «критерій», яке подає Н.Є.Мойсеюк: «критерій – це мірило, ознака, на основі якої здійснюється оцінка якої–небудь якості» [51, с.69].

У ході розробки критеріїв, ми врахували те, що складовими моральних цінностей є когнітивний, емоційно–мотиваційний і поведінковий компоненти.

До критеріїв ми віднесли:

- розкриття сутності та усвідомлення базових цінностей;
- орієнтація на загальнолюдські (суспільні) цінності;
- стійкість та усвідомлення внутрішніх мотивів.
- уміння і навички моральної поведінки.

До кожного з цих критеріїв було визначено показники. Під показниками сформованості моральної свідомості дошкільників ми розуміємо сукупність всіх можливих у даних умовах характеристик. Показники можуть бути виявлені через ознаки, прикмети що безпосередньо спостерігаються та підлягають вимірюванню.

Показниками когнітивного компоненту виступає уявлення про етику і мораль, моральні цінності суспільства і риси характеру особистості, знання правил спілкування, ставлення, поведінки.

До показників емоційно–мотиваційного компоненту ми віднесли: прояв інтересу до внутрішнього світу людини, ціннісне ставлення до себе, прагнення до самовдосконалення.

Показниками поведінкового компоненту виступає самооцінка особистісних моральних цінностей, самоконтроль.

2.2. Стан досліджуваної проблеми в практиці сучасних закладів дошкільної освіти

У сучасному освітньому просторі України особливу увагу приділяють розвитку інтелектуальних здібностей дітей дошкільного віку. Це зумовлено необхідністю формування особистості, здатної до самостійного мислення, творчості та адаптації в динамічному суспільстві.

Гра є провідною діяльністю дітей дошкільного віку, що сприяє розвитку мислення, уяви, пам'яті та мовлення. Через гру діти засвоюють нові знання, навички та соціальні ролі. Зокрема, використання дидактичних ігор, головоломок та сюжетно–рольових ігор активізує пізнавальні процеси та розвиває інтелектуальні здібності дітей.

Серед ефективних методик розвитку інтелектуальних здібностей варто відзначити:

- Методику Золтана Дьенеша, яка передбачає використання логічних блоків для розвитку логічного мислення, класифікації та аналізу.
- Методику Джорджа Кюізенера, що базується на використанні кольорових паличок для формування математичних уявлень, понять про величину та кількість.

Дослідження показали, що впровадження цих методик у навчальний процес сприяє підвищенню рівня інтелектуального розвитку дітей.

У «Центрі розвитку дитини — дитячий садок № 162» міста Києва було впроваджено модель розвивального навчання, спрямовану на інтелектуальне виховання дошкільників. Модель включає:

- Ціль: формування інтелектуально розвиненої особистості.
- Функції: освітня, розвивальна, виховна.
- Складові: інтелектуальні ігри, освітні події, масові заходи.

Результати моніторингу засвідчили ефективність моделі: у більшості дітей спостерігалось підвищення рівня когнітивних процесів, зокрема пам'яті, уваги та уяви.

Розвивальне навчання, засноване на використанні інноваційних методик та ігрових технологій, є ефективним засобом інтелектуального виховання дошкільників. Воно сприяє формуванню когнітивних компетентностей, розвитку творчого потенціалу та підготовці дітей до подальшого навчання в школі.

Виділено шість типів цифрових ігор:

1. ігри на швидку реакцію;
2. логічні ігри;
3. стратегічні ігри;
4. навчальні ігри;
5. ігри–симулятори;
6. ігри–малювання.

До ігор на швидку реакцію віднесено екшн–ігри (наприклад, Brawl Stars, Among Us, Sonic, «Леді Баг і Супер–Кіт»), платформери (Super Mario, Subway Surfers) та гоночні ігри (Hot Wheels, Need for Speed). Вони мають інтенсивний, але короткий ігровий процес, вимагають максимальної концентрації уваги, швидкої обробки візуальної інформації в умовах стрімкої зміни об'єктів у полі зору та здатності до швидкого прийняття рішень.

Логічні ігри включають аркади («Сховайся або шукай»), головоломки та ребуси (наприклад, Cut the Rope), казуальні ігри (Homescapes, «Три в ряд», Fishdom, Angry Birds). Вони характеризуються простими правилами і механікою керування, не вимагають швидкої реакції, але активізують стратегічне мислення і логіку.

До стратегічних ігор віднесено «Морський бій», шашки, шахи, а також Minecraft. На відміну від логічних, ці ігри потребують довготривалого планування, контролю за послідовністю дій, координації та наявності суперника.

Під навчальними іграми маються на увазі адаптовані освітні програми, наприклад, з вивчення англійської мови, алфавіту, математики (робот Buddy,

«Вгадай слово», «Маша і ведмідь», Lingokids тощо). Вони мають яскравий інтерфейс, відеоінструкції, віртуальні нагороди та вправи.

За прикладом інших дослідників, було виділено ігри–симулятори, що імітують реальні життєві ситуації (наприклад, «Три коти», Talking Tom, Тоса Воса, Roblox). У них дитина виконує дорослі ролі: догляд за тваринами, покупки, облаштування будинку тощо, що наближає їх до сюжетно-рольової гри.

Окремо виокремлено ігри–малювання, які потребують детального візуального аналізу об'єктів (наприклад, Sketchbook, Happy Color). Ці ігри можуть бути пов'язані з успішністю у вправах на домальовування, які застосовуються для оцінки уяви дошкільнят.

Одним із завдань дослідження стало вивчення зв'язку між перевагами дітей у цифрових іграх та рівнем продуктивної уяви. Уява розглядалася як універсальна творча здатність (Дьяченко, 2007). Оцінка здійснювалася двома способами: через виконання завдання на домальовування фігур і через анкетування вихователів щодо проявів уяви в мові, творчій діяльності та поведінці дітей.

Дослідження носило пошуковий характер. Було висунуто гіпотези:

1. Діти, які грають в ігри на швидку реакцію, демонструватимуть нижчий рівень розвитку уяви.
2. Діти, які грають в ігри–симулятори, демонструватимуть вищий рівень розвитку уяви.
3. Діти, які грають в ігри–малювання, демонструватимуть вищий рівень розвитку уяви.

Оцінка уяви здійснювалася за методикою «Домальовування фігур», де дітям пропонувалося домалювати 10 фігур невизначеної форми до цілісного зображення. Оцінювання велося за чотирма показниками:

- Оригінальність – кількість малюнків, де вихідна фігура використовується як несуттєвий елемент (макс. – 10 балів).
- Розробленість – рівень деталізації зображень.

- Гнучкість уяви – кількість неповторюваних малюнків (макс. – 10 балів).

- Коефіцієнт оригінальності – кількість унікальних малюнків (макс. – 10 балів).

Додатково використовувався опитувальник для вихователів, що складався з 19 тверджень, які оцінювали за шкалою від 1 до 5:

- Словесна шкала – чи часто дитина вигадує ідеї, запитує, розповідає історії.

- Продуктивна шкала – оцінка творчої діяльності.

- Поведінкова шкала – інтерес до історій, перевтілення у ролі тощо.

Дітям проводилася напів структурована бесіда про улюблені цифрові ігри. Відповіді записувалися на диктофон і кодувалися за типологією ігор.

Дані оброблялися з використанням описової статистики і t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок.

Підсумки:

- Найбільш популярні ігри серед дітей 5-6 років – симулятори, стратегії та ігри на швидку реакцію.

- Найменш популярні – навчальні ігри та ігри-малювання.

- Дівчатка частіше за хлопців грають у навчальні ігри.

Зв'язки між типами ігор і розвитком уяви:

1. Діти, які грають в ігри на швидку реакцію, мали нижчі оцінки за продуктивною шкалою.

2. Діти, що грають у логічні ігри, мали вищі оцінки за розробленістю зображень.

3. Діти, що грають у стратегії, показали нижчу оригінальність малюнків.

4. Діти, що грають у симулятори – вищі оцінки за продуктивною та поведінковою шкалами.

Отже, ігри на швидку реакцію можуть негативно впливати на уяву, а симулятори та логічні ігри – позитивно. Проте, методика «Домальовування

фігур» не підтвердила відмінностей між групами дітей у випадку симуляторів і швидких ігор.

Обмеження дослідження:

- не враховано стать, когнітивні особливості;
- не аналізувалася частота/тривалість гри;
- не оцінювалася ефективність гри дитиною;
- не вдалося порівняти показники дітей, що грають в ігри-малювання та навчальні ігри.

Також не було змоги оцінити вплив гри Minecraft окремо – її потенціал імовірно краще проявляється у шкільному віці.

Висновок: не можна однозначно стверджувати про позитивний чи негативний вплив цифрових ігор на уяву дошкільників. Проте ігри-симулятори та логічні ігри можуть сприяти її розвитку. Результати дослідження мають практичне значення для педагогів і батьків. У подальшому планується дослідити динаміку ігрових уподобань і розвитку уяви цих дітей протягом наступних двох років.

Проблемні ситуації розглядалися разом з дітьми з метою розвитку умінь розв'язувати проблеми, аналізувати почуття, власний стан та стан товариша, оскільки важливим для нас було підвести дітей до розуміння самої проблеми та стимулювати до пошуку виходу із складної ситуації. У процесі виконання дітьми таких завдань ми звертали увагу на їхню реакцію, на спосіб дії, обраний ними, на те, наскільки вони були здатні адекватно оцінити проблему, а також на бажання самостійно встановлювати доброзичливі взаємини з однолітками.

Під час навчально-ігрових занять, які проводились в рамках експерименту, діти навчалися визначати емоційний стан інших людей, встановлювати його причини, пропонували способи його зміни.

Взаємини дітей дошкільного віку в процесі ігрової діяльності вже регулюються не стільки переключенням їхньої уваги на щось інше, скільки прямими вказівками та підказками правильних способів побудови *дружніх*

взаємин з однолітками. У цьому віці дитина швидко засвоює форми налагодження контактів з іншими дітьми, що сприяє попередженню і подоланню конфліктних ситуацій.

У відповідності до результатів аналізу експериментальних даних та визначених критеріїв було виділено три групи дітей, які відповідають трьом умовним рівням сформованості почуття відповідальності за свої вчинки у дошкільників: високому, середньому, низькому.

Таблиця 1.1.

Аналіз рівнів сформованості почуття відповідальності у дошкільників (%)

Рівень сформованості почуття	Констатуючий етап експерименту		Підсумковий етап експерименту	
	ЕК, у %	КК, у %	ЕК, у %	КК, у %
Високий	15,3	11,8	18	13,9
Середній	45,4	39,2	48,2	42,2
Низький	39,3	49,0	33,8	43,9

На основі результатів дослідження ми можемо зробити наступні висновки про зростання почуття відповідальності дітей.

Таблиця 1.2.

Рівень прояву моральних цінностей дошкільниками

Рівень сформованості уявлення про моральні цінності	Констатуючий етап експерименту		Підсумковий етап експерименту	
	ЕК, у %	КК, у %	ЕК, у %	КК, у %
Високий	17	12	19	14
Середній	47	53	48	50
Низький	26	45	33	36

Аналіз результатів за методикою «Незакінчене оповідання» зображено у вигляді таблиці 1.1.

Отже, за даними результатами дослідження, ми бачимо, що високий рівень уявлень дітей про моральні цінності займає 19% в ЕК та 14% в КК.

Найбільше частину становить середній рівень (48% ЕК та 50% КК). Та в 33% дітей ЕК та 36% дітей КК рівень уявлення про моральні цінності низький.

На наступному етапі ми провели опитування з метою визначення розуміння дітьми дошкільного віку таких понять, як добро, справедливість, відповідальність.

У результаті дослідження було виявлено три групи дітей, які відповідають трьом умовним рівням сформованості даних понять у дошкільників.

- ◆ Високий рівень характеризує дітей, як мають чітке уявлення про поняття.
- ◆ Середній рівень характеризує дітей, які мають розпливчате уявлення про поняття.
- ◆ Низький рівень характерним дітям, які мають приблизні, інтуїтивні уявлення та поняття.

Кількісні результати дослідження відображено в таблиці 2.8.

Таблиця 1.3.

Рівні сформованості понять у дітей с (%)

Поняття	Рівень сформованості понять	ЕК	КК
Добро	Високий	32	29
	Середній	52	36
	Низький	16	35
Справедливість	Високий	34	32
	Середній	54	45
	Низький	12	23
Відповідальність	Високий	35	32
	Середній	54	44
	Низький	11	24

Узагальнюючи вище викладене, можна зробити наступні висновки. Формування моральних цінностей у дошкільників здійснюється ефективно в

тому випадку, якщо воно будується на основі суб'єкт – суб'єктної взаємодії і діалогу педагога з дітьми, особистісно – гуманного підходу до них; наповнене різноманітними соціально-корисними, добродійним, самодіяльно–творчими ділами; якщо в ньому активно використовуються традиції поваги, турботи, співчуття і допомоги людям. Умовами, що забезпечують успішність цього процесу є: розвиток у дошкільників оцінних ставлень і ціннісного ставлення до людського життя; розвиток потреб до емоційного контакту, розуміння інших, поваги їх гідності, самоповаги, накопичення досвіду дружніх взаємин і поведінки в емоційно насичених ситуаціях, які потребують співчуття й співпереживання іншим людям.

Таким чином, творча гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей пов'язана з усіма видами їх діяльності. Цим визначається її місце в педагогічному процесі дитячого садка. В «Програмі виховання в дитячому саду» зазначено, що гра – самостійна найважливіша діяльність, яка має велике значення для становлення індивідуальності та формування дитячого колективу. Для кожної групи визначені завдання виховання, які вирішуються за допомогою гри.

РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ УЯВИ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ КОМП'ЮТЕРНИХ ІГОР

3.1. Методика впровадження комп'ютерних ігор для розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку

Сучасне інформаційне суспільство суттєво впливає на формування особистості дитини дошкільного віку, зокрема на розвиток її творчих здібностей. Одним із важливих аспектів цього впливу є активне використання комп'ютерних технологій, які, за умови педагогічно обґрунтованого підходу, можуть стати ефективним засобом розвитку творчої уяви. Творча уява – це здатність створювати нові образи, ідеї, що не мають прямого відображення в дійсності, і є важливою складовою пізнавального та емоційного розвитку дитини.

Аналіз динаміки розвитку творчої уяви дошкільників свідчить, що у віці 5-6 років діти виявляють підвищений інтерес до комп'ютерних ігор, мультимедійних програм, електронних конструкторів та ігор-симуляторів, які містять яскраві образи, змінювані сюжети та можливості для самостійного моделювання ситуацій. Використання таких засобів у педагогічному процесі може суттєво розширити уявлення дитини про навколишній світ, розвинути гнучкість мислення, оригінальність та здатність до творчої трансформації образів.

Дослідження свідчать, що діти, які активно користуються розвивальними цифровими іграми (зокрема логічними, художніми або іграми-симуляціями), демонструють позитивну динаміку за показниками оригінальності, розробленості та гнучкості уяви. Найбільший прогрес спостерігається за умови участі дорослого – педагога чи батьків – у спільній діяльності, яка включає етапи обговорення, прогнозування та рефлексії.

Отже, комп'ютерні засоби, зокрема мультимедійні ігри та програми, не лише не гальмують розвиток творчої уяви, як вважалося раніше, а, навпаки, за умови методично-грамотного використання сприяють її цілеспрямованому

формуванню. Важливо забезпечити збалансоване поєднання цифрової і традиційної ігрової діяльності, що дозволить максимально реалізувати потенціал кожної дитини.

Поєднання цифрової та традиційної ігрової діяльності в освітньому процесі дошкільного закладу відкриває широкі можливості для гармонійного розвитку творчої уяви дітей. Традиційні форми гри – сюжетно-рольова, будівельно–конструктивна, театралізована – залишаються основою психоемоційного розвитку дитини, формують соціальні навички, розвивають здатність до співпереживання, комунікації, колективної взаємодії. У той час цифрові ігри можуть доповнити ці види діяльності візуальною насиченістю, варіативністю сюжетів і миттєвим зворотним зв'язком, що сприяє зростанню мотивації та залученості дитини до пізнавального процесу.

Особливо ефективним є використання комп'ютерних технологій у формі інтерактивних дидактичних ігор після традиційних занять. Наприклад, після створення аплікації або малюнка діти можуть у віртуальному середовищі змодельовати об'ємну сцену з тими ж персонажами, додавши рух, звук і власні репліки. Це забезпечує розширення простору уяви, перенесення власного досвіду у новий контекст і сприяє кращому закріпленню знань та образів.

Педагогічна доцільність полягає в тому, щоб не протиставляти цифрову гру традиційній, а навпаки — інтегрувати їх у єдиний розвивальний простір. Такий підхід відповідає принципам діяльнісного та особистісно орієнтованого навчання, забезпечує умови для формування внутрішньої мотивації, самовираження та самостійного мислення дошкільника. Успішна інтеграція можлива лише за наявності цілеспрямованого педагогічного супроводу, коли вихователь не лише спостерігає, а й активно фасилітує дитячу діяльність, спрямовуючи її в русло продуктивної взаємодії.

Отже, саме в грамотному поєднанні цифрових і традиційних форм діяльності полягає потенціал для ефективного розвитку творчої уяви в дошкільному віці, що є важливою передумовою інтелектуального та

емоційного зростання особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Приклади занять із поєднанням цифрової та традиційної гри:

1. Інтегроване заняття «Подорож до чарівного лісу»

Мета: розвиток уяви, вміння моделювати ситуацію.

Хід заняття: діти створюють ліс із природного матеріалу (шишки, гілочки, камінці), а потім у програмі Toca Nature додають віртуальних тварин, фотографують сцену і складають казку за сюжетом.

2. Тематичний день «Будуємо місто»

Мета: розвиток просторової уяви та конструктивного мислення.

Хід: діти спершу будують макет із конструктора LEGO або «Лего DUPLO», а потім переносять елементи міста в цифрову гру Minecraft Education Edition – створюючи 3D-прототип свого міста з описом функцій будівель.

3. Заняття «Малюємо казку» з використанням 3D-ручок

Мета: розвиток образного мислення та креативності.

Хід: діти спершу слухають казку, малюють її епізоди на папері, а потім обирають один із них для об'ємного втілення 3D-ручкою. Робота завершується короткою театралізацією з використанням створених об'ємних моделей.

1. Забезпечити чергування активностей: традиційна гра – цифрове моделювання – обговорення.

2. Підтримувати розвиток самостійності: педагог має бути фасилітатором, а не керівником гри.

3. Залучати дітей до рефлексії: «Що тобі найбільше сподобалося?», «Що ти придумав самостійно?».

4. Обирати цифрові інструменти, що сприяють творчості, а не лише споживанню контенту (наприклад, Toca Builders, Draw and Tell, ScratchJr, Quiver).

5. Формувати у дітей інформаційну гігієну та правила безпечного користування гаджетами.

6. Обов'язково поєднувати цифрову гру з руховою активністю, емоційним обговоренням і традиційною творчістю (малювання, ліплення, театр).

ВИСНОВКИ

Стосунки в дитячому колективі мають вагомий вплив на подальший розвиток та становлення дитини як особистості. Саме дружні стосунки, взаємодопомога, позитивна атмосфера в групі сприяють тому, що діти із задоволенням виконують доручення вихователя, допомагають товаришам, краще навчаються. Проаналізувавши дослідження вчених ми прийшли до висновку, що Творча уява є ключовим компонентом інтелектуального, емоційного й особистісного розвитку дитини дошкільного віку. Саме вона забезпечує здатність до фантазування, уявного моделювання, генерації нових образів і рішень, що надзвичайно важливо в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Цифрові ігри та комп'ютерні технології, за умови цілеспрямованого та педагогічно виваженого використання, здатні стати ефективним засобом стимулювання продуктивної уяви. Найбільший потенціал для розвитку уяви мають ігри-симулятори, ігри на логіку та ігри, пов'язані з візуальною творчістю (малюванням, моделюванням).

У процесі емпіричного дослідження було встановлено, що діти, які активно грають у симуляційні та логічні ігри, демонструють вищі показники гнучкості мислення, деталізації та оригінальності образів, ніж ті, хто віддає перевагу лише іграм на швидку реакцію чи не використовує цифрові технології.

Поєднання традиційної та цифрової ігрової діяльності створює сприятливе середовище для формування у дітей складних когнітивних процесів. Важливо не протиставляти ці види діяльності, а інтегрувати їх у зміст освітньої роботи через інноваційні заняття, інтерактивні платформи, творчі проекти.

Розроблені методичні рекомендації свідчать про необхідність використання комп'ютерних засобів як доповнення до традиційних форм

роботи, із чітким дотриманням педагогічного балансу, регламенту часу та змістовного наповнення цифрових ресурсів.

Під час дослідження підтверджено ефективність методики «Дорисовування фігур» для оцінки рівня розвитку уяви, а також доцільність використання опитувальника для педагогів, що дозволяє комплексно оцінити прояви уяви в поведінці та продуктах дитячої творчості.

Отже, використання комп'ютерних ігор як засобу розвитку творчої уяви у дошкільному віці потребує обґрунтованого підходу, методичної підготовки педагога та створення умов, у яких цифрова діяльність стане засобом, а не заміником творчого розвитку дитини.

Саме взаємини в ігровій діяльності формують здатність дитини входити в колектив однолітків, діяти в ньому певним чином, встановлювати товариські і дружні зв'язки, підкорятися вимогам товариства. В ігровій діяльності у дітей виховується гуманне ставлення до ровесників, взаєморозуміння, усвідомлення вимог вихователя та товаришів, уміння рахуватися з громадською думкою та інтересами колективу.

Ефективність гри, її чіткість, узгодженість основних моментів залежить від того, наскільки у дітей сформовані уміння взаємодіяти між собою. Саме взаємодія дітей є основним компонентом гри, що забезпечує її реалізацію, сприяє встановленню соціально-моральних взаємовідносин, спонукає до спілкування та узгодження спільних дій. При цьому науковці виділяють декілька рівнів взаємодії дітей в іграх і провідні завдання роботи вихователя. Так, рівень одиночних ігор характеризується тим, що дитина не взаємодіє, але й не заважає іншим. Відповідно, вихователь повинен організовувати індивідуальну поведінку дітей, вчити їх самостійно і зосереджено гратися з іграшкою, не заважати одноліткам. Ігри поруч характеризуються тим, що дошкільники виявляють певний інтерес до гри однолітків, однак зосереджені на власній ігровій діяльності. Вихователь на цьому етапі повинен створювати умови для взаємного спілкування, виховувати товариське ставлення до дітей, які граються поруч, сприяти встановленню короточасних контактів. На

наступних рівнях (рівень механічної взаємодії та рівень взаємодії на основі інтересу до змісту гри) вихователь має створити умови для формування різноманітних, стійких ігрових інтересів. І, нарешті, найвищий рівень – взаємодія дітей на основі симпатії та інтересу один до одного – вимагає від вихователя подбати про моральність взаємодії у групі дошкільників, підвищувати рівень ігрових умінь дітей. Отже, організація взаємодії дітей в іграх та керівництво цим процесом є основною умовою формування моральності дитини у грі.

В іграх виховується повага до всякої праці, корисного для суспільства, стверджується прагнення самим брати в ньому участь. Гра і праця часто природно поєднуються. Нерідко можна спостерігати, як довго і захоплено діти майструють, готуючись до гри вже в певному образі; моряки будують корабель, роблять рятувальні кола, лікарі і медсестри обладнають поліклініку. Іноді в справжню роботу дитина вводить ігровий образ. Так, надягаючи білий фартушок і косинку, щоб робити печиво, він перетворюється на робочого кондитерській фабриці, а прибираючи ділянку, стає двірником. У грі формуються моральні якості; відповідальність перед колективом за доручену справу, почуття товариства і дружби, узгодження дій при досягненні загальної мети, вміння справедливо вирішувати спірні питання. Гра тісно пов'язана з художньою творчістю дошкільнят – малюванням, ліпленням, конструюванням. Незважаючи на різні засоби відображення вражень життя, думок, почуттів, ці види дитячої діяльності мають багато спільного; можна побачити одні й ті ж теми в грі та в малюнку; по ходу ігрового сюжету діти нерідко співають, танцюють, згадують знайомі вірші.

Зазначене вище дозволяє зробити висновок, що виховання моральних цінностей у творчій грі буде ефективним, якщо педагог організує роботу за такими напрямками:

- створення предметно-ігрового середовища, що відповідає зоні найближчого розвитку дітей;

- забезпечення дітей яскравими емоціями і враженнями від тих подій, явищ, які в подальшому можуть стати змістом гри;
- розвиток умінь міжособистісної взаємодії в ігровій діяльності;
- виявлення моральних почуттів, ставлень у грі;
- формування умінь дотримуватись правил гри.

У процесі гри дошкільник без прямих впливів з боку вихователя засвоює норми людських відносин, моральні цінності. Діти самі обирають тему гри, розгортають її сюжет на основі доступного досвіду, знань, умінь. Гра показує дитині, що слід рахуватися з іншими (вона не відбудеться, якщо діти не можуть узгодити свої дії), розвиває моральні почуття та показує рівень їх сформованості на момент ігрової діяльності.

Тому гра у педагогічному процесі дитячого садка використовується як засіб не тільки формування певних знань, а й для виховання моральних уявлень і почуттів, розвитку самостійності, ініціативи, відповідальності, дружелюбності тощо.

Побудова виховного процесу згідно визначених завдань формувального етапу експерименту передбачала реалізацію педагогічних умов щодо формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор. За цього підходу у дітей сформувалася потреба у колективній діяльності та взаємодопомозі, зростає сформованість виокремлених нами для досягненого віку провідних моральних якостей і уявлень, зокрема, ввічливість, доброзичливість, милосердя, взаємодопомога, щедрість і гостинність, чемність, увага до інших, повага до старших, тобто визначальних рис українського національного характеру.

Загалом, дотримання визначених у системі педагогічних умов формування дружніх стосунків у дітей старшого дошкільного віку засобами творчих ігор сприяло розвитку у дітей пізнавального, емоційного і поведінкового компонента моральності, моральних якостей, спрямованості особистості та її активності, що в цілому дало змогу суттєво підвищити моральну вихованість дітей експериментальних груп.

Після проведеної роботи під час спостережень за ігровою діяльністю дітей, бесід ми з'ясували, що використання нашої методики показало ряд позитивних моментів. Діти почали самостійно, без втручання вихователя вирішувати багато конфліктів, більше колективно грати, значно знизилась агресивність тих дітей, які не бажали брати участі у спільних іграх, підвищилась участь замкнених дітей. Внаслідок проведеної роботи, спрямованої на виховання у дітей дружніх взаємин в ігровій діяльності, значно зріс інтерес до ровесників, діти стали проявляти щире, доброзичливе ставлення один до одного. Відповідно до досвіду, набутого в іграх, організованих нами, для більшості дітей стали характерними щирість, взаємодопомога, прагнення до виконання правил поведінки. Об'єднуючись в ігрові групи, діти старанно виконували обрані ролі, домовлялися між собою, охоче приймали нових учасників. Вони впевнились у перевазі колективних стосунків, зацікавились ними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрощук О. В. Комп'ютерні ігри як засіб розвитку творчих здібностей старших дошкільників // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія. – 2014. – Вип. 34. – С. 137–142.
2. Андрющенко Т. К., Назаренко Г. А. Інформаційно–комунікаційні технології в дошкільній освіті: можливості застосування // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2019. – Т. 69, № 1. – С. 21–36.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – Київ: МОН України, 2021. – 38 с.
4. Беленька Г. В., Машовець М. А. (ред.) ДИТИНА. Освітня програма для дітей від 2 до 7 років. – Київ: Київський ун–т ім. Б. Грінченка; АУП, 2016. – 304 с.
5. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. – Київ: Видавництво НПУ, 2012. – 368 с.
6. Брунер Дж. Культура освіти (розд. про гру та уяву). – Київ: Либідь, 2001. – 256 с. (відкрите видання–фрагм., повні вихідні подаю за друк. еквівалентом).
7. Ванько К. І., Зоря Ю. М., Шаповал О. В., Волошенюк О. В. Медіаосвіта дітей дошкільного віку в умовах інформаційного суспільства: навч.–метод. посібник. – Київ: АУП, 2022. – 75 с.
8. Вітвицька С. С. Компетентнісний розвиток дитини дошкільного віку. – Житомир: Вид–во ЖДУ, 2013. – 180 с.
9. Волошенюк О. В. (наук. ред.) Медіаграмотність і критичне мислення в закладі дошкільної освіти: навч.–метод. посібник. – Київ: АУП, 2020. – 79 с.
10. Гавриш Н. В. Ігрова діяльність як ресурс розвитку креативності дошкільників // Проблеми сучасної психології. – 2011. – Вип. 11. – С. 124–131.

11. Гладченко І. В. Формування ігрової діяльності у дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю: програмно–методичний комплекс. – Київ: ІСП НАПН України, 2012. – 75 с.
12. Горленко В. М. Цифрові розвивальні матеріали в дошкільній освіті // Матеріали наук.–практ. семінару. – 2021. – С. 174–177.
13. Грезєва О. О. Розвиток творчої уяви дітей старшого дошкільного віку засобами образотворчої діяльності // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. – 2017. – Вип. 57. – С. 68–74.
14. Грузинська І. М. Формування уяви у дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Київ, 2007. – 24 с.
15. Дементієвська Н. П. Ігрові та симуляційні підходи в освіті // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2012. – Т. 33(5). – С. 1–12.
16. Деснова І. С. Організація ігрової діяльності для формування навичок безпечної поведінки у дошкільників // Педагогічні науки: теорія та практика. – 2024. – С. 54–60.
17. Джордан Б., Плоумен Л. Digital play in early childhood: opportunities and risks // Early Years (policy brief; відкритий огляд). – 2010. – 12 с.
18. Дичківська Л. І. Інноваційні педагогічні технології. – Київ: Академвидав, 2012. – 352 с.
19. Edwards C., Gandini L., Forman G. (eds.) The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Approach. – Reggio Children; Teachers College Press, 2012. – 464 р. (україномовні фрагм. доступні; базове офіц. джерело).
20. Журавльова Л. С. Розвиток фізичних якостей дошкільників засобами рухливих ігор // Педагогічні науки: теорія та практика. – 2016. – С. 120–126.
21. Задирака А. М. Мовленнєві ігри та вправи у словниковій роботі зі старшими дошкільниками. – Кривий Ріг: КДПУ, 2021. – 45 с.
22. Залізник А. М. Ігрова технологія як ефективний засіб розумового розвитку дошкільників // Молодь і ринок. – 2011. – № 14. – С. 52–57.

23. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. – Київ: Вища школа, 2008. – 316 с.
24. Іванова С. М. Вплив комп'ютерних ігор на формування елементів логічного мислення у дітей старшого дошкільного віку // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – Т. 1(9). – С. 1–11.
25. Калуська Л. І. Лідерство дитини дошкільного віку: прояви та педагогічна підтримка // Педагогіка формування творчої особистості. – 2020. – Вип. 69. – С. 112–118.
26. Карабін О. Й. Гейміфікація як засіб розвитку креативного мислення дітей // Наукові записки РДГУ. – 2019. – Вип. 21. – С. 45–51.
27. Киричок І. І. Роль комп'ютерних ігор у формуванні цифрової компетентності дітей дошкільного віку // Збірник наук. праць за матеріалами конф. – 2020. – С. 25–30.
28. Коваль Л. В. До проблеми засвоєння дітьми дошкільного віку ІКТ у ЗДО // Освіта та охорона праці. – 2014. – № 5. – С. 134–138.
29. Козярін І. П., Риженко Н. В., Бондар В. В. Гігієнічна оцінка використання комп'ютерних технологій у навчанні дітей // Український медичний часопис. – 2013. – № 5. – С. 118–122.
30. Кононко О. Л. Дитина в соціумі: психологічні основи соціалізації. – Київ: Освіта, 2016. – 208 с.
31. Коротяєва Т. В. Вправи на розвиток саморегуляції та співпраці у дітей 5–6 років: метод. рек. – Дніпро: ДНУ, 2018. – 32 с.
32. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного закладу. Ч. 1: Концепції, проектування, технології створення: монографія. – Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2009. – 320 с.
33. Левінець Л. С. Партнерська взаємодія дорослого і дитини в середовищі ЗДО // Оновлення змісту... – 2018. – Вип. 20. – С. 56–62.
34. Леонтєєва О. П. Колективна діяльність як умова розвитку лідерських якостей дошкільників // Витоки педагогічної майстерності. – 2021. – Вип. 28. – С. 101–108.

35. Лисенко Н. В. Медіаграмотність у дошкільній освіті: формування критичного мислення // Педагогічний дискурс. – 2019. – Вип. 27. – С. 84–90.
36. Лопачук Ю. В. Підготовка майбутніх вихователів до використання комп'ютерних ігор у ЗДО // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2021. – Вип. 38. – С. 100–106.
37. Луценко І. М. Розвиток лідерського потенціалу дошкільників у спільній діяльності // Дошкільна освіта. – 2021. – № 3. – С. 9–16.
38. Малагуцці Л. Сто мов дитини (матеріали Reggio Emilia; офіц. вид. англ.; укр. фрагм. у відкритому доступі). – Reggio Children, 2010. – 200 с.
39. Мартиненко С. В. Соціально–емоційний розвиток дітей 5–6 років: тренінгові вправи // Освітній простір України. – 2020. – № 8. – С. 115–120.
40. Машовець М. А. Виховання відповідальності у дошкільників: методичний посібник. – Київ: Генеза, 2015. – 112 с.
41. Монтессорі М. Будинок дитини (офіц. переклад). – Львів: Свічадо, 2017. – 288 с.
42. Назаренко Г. А. Цифрові інструменти і розвивальні ігри у практиці ЗДО // Імідж сучасного педагога. – 2019. – № 5. – С. 33–38.
43. Нечай Н. В. Лідерські якості в структурі соціальної компетентності дошкільників // Наукові записки. – 2018. – Вип. 176. – С. 59–65.
44. Орлова О. А. Цифровізація освітнього процесу в закладі дошкільної освіти // Педагогічні науки. – 2020. – Вип. 90. – С. 174–177.
45. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у вихованні громадянських якостей дітей дошкільного віку // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2016. – № 10. – С. 5–9.
46. Огієнко О. М. Взаємодія ЗДО та сім'ї у розвитку суб'єктності дитини // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2017. – № 3. – С. 23–28.
47. Піроженко Т. О. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік. – Київ: Генеза, 2016. – 88 с.

48. Піаже Ж. Гра, сновидіння та наслідування у дитинстві (офіц. переклад). – Київ: Основи, 2001. – 224 с.
49. Подоляка А. Є. Проблеми комп'ютеризації галузі дошкільного виховання // Збірник наук. праць УДПУ. – 2019. – № 1. – С. 112–115.
50. Пометун О. І. Навчати мислити критично: методики і технології. – Київ: А.С.К., 2019. – 240 с.
51. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. – Київ: Академвидав, 2013. – 464 с.
52. Радченко Л. П. Цифрові ігри як інструмент розвитку креативності дітей дошкільного віку // Педагогічний альманах. – 2021. – Вип. 47. – С. 63–70.
53. Рейпольська О. Д. Педагогічні умови розвитку лідерського потенціалу дітей старшого дошкільного віку: монографія. – Київ: Педагогічна думка, 2018. – 180 с.
54. Романюк Н. І. Інтерактивні середовища як чинник розвитку уяви в сюжетно–рольовій грі дошкільників // Молодь і ринок. – 2022. – № 5. – С. 90–96.
55. Савченко О. Я. Розвиток учнів як суб'єктів діяльності: від дошкільця до школи. – Київ: Педагогічна думка, 2015. – 200 с.
56. Сидоренко Н. П. Творча уява як психолого–педагогічна проблема дошкільної освіти: монографія. – Харків: ХНПУ, 2017. – 220 с.
57. Смоляр І. А. Художньо–творчі проекти з використанням цифрових ігор у ЗДО // Актуальні питання педагогіки. – 2022. – № 3. – С. 52–59.
58. Суржанська І. В. Дидактичні можливості інтерактивних ігор у розвитку творчої уяви дошкільників // Педагогічний дискурс. – 2021. – Вип. 30. – С. 122–129.
59. Тарасенко М. П. Педагогічні умови розвитку уяви дітей 5–6 років у цифровому освітньому середовищі ЗДО: автореф. дис. – Київ, 2022. – 22 с.
60. Фребель Ф. Виховання людини: гра як основа розвитку дитини (укр. вид.). – Київ: Освіта, 2008. – 240 с.